

Programos 4.11 temos „Vertinti fiskalinės (išdo) politikos priemonių veiksmingumą sprendžiant ekonomikos problemas.

Praplėtimas

Fiskalinės politikos esmė

Fiskalinė politika – tai valstybės finansų naudojimas, siekiant sušvelninti ar panaikinti BNP(BVP) svyravimus, reguliuojant bendrą paklausą.

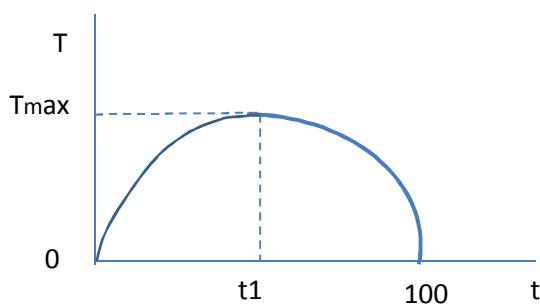
Teorinis šios politikos pagrindas yra anglų ekonomisto Nobelio premijos laureato Dž. M. Keinso mokslas apie valstybės biudžeto ir investicijų vaidmenį ekonomikoje.

Valstybės pajamas sudaro mokesčiai ir nemokestinės pajamos. Valstybės išlaidas - einamosios ir kapitaliniai įdėjimai. Pastarieji ir sudaro valstybės investicijas. Paprastai investicijoms tenka iki 10 proc. išlaidų.

Šalyje renkama mokesčių visuma, sudaryta pagal tam tikrus principus, vadinama mokesčių sistema.

Jei vyrausybė nori padidinti iš mokesčių gaunamas pajamas, ji gali nustatyti aukštesnius mokesčių tarifus. Tačiau kyla klausimas, ar visada tikslinga didinti tarifus, siekiant didinti įplaukas?

Bendrųjų mokesčių pajamų priklausomybę nuo mokesčio tarifo dydžio parodo **Lafero** kreivė. Ji pavadinta amerikiečių profesoriaus Arturo Lafero, analizavusio šią priklausomybę, garbei.

4.2 pav. Lafero kreivė

Jei mokesčių tarifas $t=0$, tai mokesčių pajamos T taip pat lygios 0. Jei apmokestinamos visos pajamos 100 proc., tai pajamų valstybė taip pat nesurinks. Kaip rodo 4.2 pav., mokesčių tarifo didinimas iki tarifo t_1 didina surenkamas pajamas, tačiau tai darant ir toliau, pajamų suma pradeda mažėti.

Pagrindinė Lafero kreivės problema ta, kad sunku įvertinti mokesčių tarifą t_1 , kuris sudaro galimybę sutrinkti didžiausią pajamų sumą.

Valstybė apmokestindama namų ūkį, taip pat jam moka ir transferines išmokas. Todėl naudojama gryųjų mokesčių sąvoka.

Grynieji mokesčiai – tai namų ūkio mokamų mokesčių ir gaunamų transferių skirtumas.

Atsiradus šiems mokesčiams, susidaro skirtumas tarp nacionalinių ir grynąjų asmeninių pajamų. Todėl tai galima užrašyti lygtimi:

$$DI=Y-NT,$$

kur DI – disponuojamos asmeninės pajamos,

Y – BNP,

NT – grynieji mokesčiai.

Jei kalbame apie mišriąją ekonomiką, kur nėra užsienio rinkų, pabandykim apibrėžti pusiausvyros BNP ir valstybės vaidmenį reguliuojant ekonominius svyravimus.

Namų ūkių vartojimas tiesiogiai priklauso nuo pajamų. Tai užrašome lygtimi:

$$C=a+c \cdot Y,$$

kur C – namų ūkio vartojimas, pvz, mlrd. Lt,

Y – BNP, mlrd. Lt.

a – autonominis vartojimas, rodantis vartojimą net ir esant pajamoms lygioms 0. Tokiu atveju yra skolinamas. $a > 0$.

c – ribinis polinkis vartoti –rodo kaip pasikeičia vartojimas, padidėjus pajamoms vienu vienetu. $0 < c < 1$.

Jis skaičiuojamas

$$c = \Delta C / \Delta Y.$$

Vadinasi, kiekvienas papildomas pajamų vienetas padidina vartojimą dydžiu, mažesniu nei 1. Tai rodo, kad likusi pajamų dalis yra taupoma.

s = $\Delta S / \Delta Y$, kur s – **ribinis polinkis taupyti** ir rodo kiekvieno pajamų papildomo vieneto taupymo pokytį.

Kadangi visos namų ūkio pajamos skiriamos vartojimui ir taupymui, tai

$$c+s=1.$$

Ryšį tarp vartojimo ir taupymo lygčių galima užrašyti taip:

Jei vartojimas $C=a+c \cdot Y$,

tuomet namų ūkių taupymas $S = -a+s \cdot Y$.

Kaip žinome, uždaroje mišrioje ekonomikoje BNP (žymimas Y) sudaro namų ūkio, investicijų (I) ir valstybinės (G) išlaidos. Užrašome matematiškai:

$$Y=C+I+G$$

Laikydami, kad investicijos ir valstybės išlaidos (investicijos) pastovios, nepriklauso nuo pajamų ekonomikoje dydžio, BNP užrašome:

$$Y = a + c \cdot Y + I + G.$$

Visus autonominius dydžius pažymime raide $\hat{A}$, tuomet lygtis įgauna pavidalą

$$Y = c \cdot Y + \hat{A}.$$

Iš čia

$$Y - cY = \hat{A},$$

$$Y = \hat{A} \cdot 1/(1-c).$$

Jei valstybė padidintų investicijas iki dydžio $\hat{A}_1$, tai autonominių išlaidų pokytis pakeistų ir pusiausvyros BNP iki dydžio Y_1 .

BNP pokytis būtų:

$$Y_1 - Y = (\hat{A}_1 - \hat{A}) \cdot 1/(1-c),$$

$$\Delta Y = \Delta \hat{A} \cdot 1/(1-c) = \Delta \hat{A} \cdot \mu_A.$$

Gavome formulę, kuri parodo, kaip investicijų (privačių) arba valstybinių išlaidų, kurios yra bendrosios paklausos dalis, kitimas gali paveikti pusiausvyros BNP:

$$\boxed{\Delta Y = \Delta \hat{A} \cdot \mu_A}, \text{ kur } \mu_A = \frac{1}{1-c}$$

ir vadinamas autonominės bendrosios paklausos **multiplikatoriumi**.

Multiplikatorius rodo, koku dydžiu pasikeičia pusiausvyros nacionalinis produktas, padidėjus bendrajai paklausai (AD) vienu vienetu. Kadangi $\mu_A > 1$, autonominių išlaidų padidėjimas vienu vienetu sukelia didesnę nei vieno vieneto pusiausvyros BNP padidėjimą.

Prisimename, kad bendroji makroekonomikos pusiausvyra pasiekama, kai $Y = AD$.

veiksniai, lemiantys visuminę paklausą

Panagrinėkim, kas atsitinka, kai šalyje įvesti *autonominiai* mokesčiai, t.y. jie vienodi, nepriklausomai nuo gaunamų pajamų dydžio.

Autonominių mokesčių įvedimas pusiausvyros nacionalines pajamas keičia multiplikuotai. Autonominių mokesčių multiplikatorius lygus:

$$\mu_A = -c/s.$$

minuso ženklas rodo, kad nacionalinės pajamos keičiasi priešinga linkme, nei autonominių mokesčių pokytis.

$$\Delta Y_T = -\frac{c}{s} \times NT$$

Pavyzdžiui, jei $c=0,6$ ir padidinami autonominiai mokesčiai 10mlrd. Lt, tai pusiausvyros BNP sumažės

$$\Delta Y = -c/s \times \Delta T = -0,6/0,4 \cdot 10 = -15 (\text{mlrd. Lt}).$$

Jei įvedami *proporciniai* mokesčiai, tai mokesčių multiplikatoriaus koeficientas įgyja išraišką

$$\mu_{Tpr} = \frac{-c}{1-\hat{c}} = \frac{-c}{1-c(1-t)}$$

arba $\mu_{Tpr} = -c/\hat{s}$

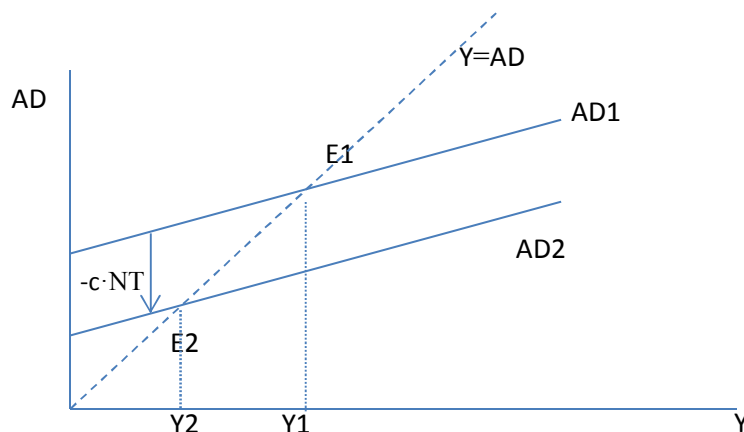
kur c – ribinio polinkio vartoti disponuojamas pajamas koeficientas,

$\hat{c}$ – ribinio polinkio vartoti nacionalines pajamas koeficientas. Jis lygus $\hat{c} = c \cdot (1-t)$.

$\hat{s}$ – ribinio polinkio taupyti nacionalines pajamas koeficientas, $\hat{s} = s(1-t)$.

Čia t – grynųjų mokesčių norma

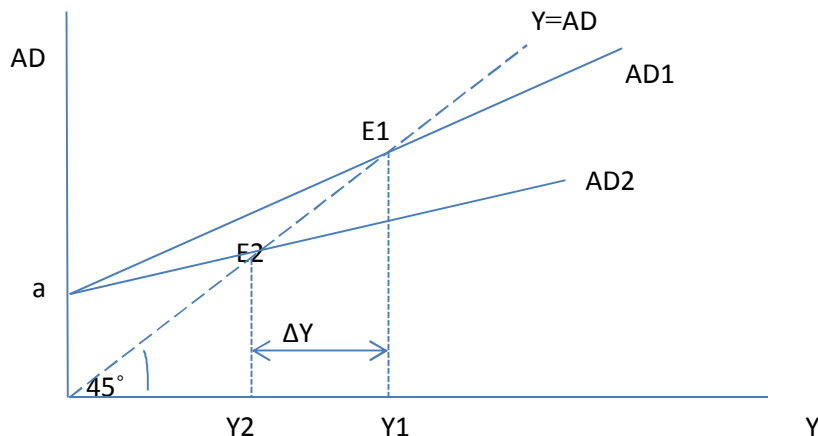
Autonominių mokesčių įtaką pusiausvyros BNP matome 4.3 pav.

4.3 pav. autonominių mokesčių poveikis pusiausvyros BNP

Pusiausvyra E1 ir BNP Y1 rodo pusiausvyrą, kai nėra šalyje mokesčių ir bendroji paklausa yra AD1. Įvedus autonominius mokesčius, bendroji paklausa sumažėja, nes sumažėjo vartojimas mokesčių dydžiu, padaugintu iš ribinio polinkio vartoti koeficiento. Šis AD sumažėjimas sumažina pusiausvyros BNP didesniu dydžiu, nei įvestas autonominių mokesčių dydis. $\Delta Y > NT$.

Proporcingų mokesčių įvedimo poveikis pusiausvyros BNP parodytas 4.4 pav.

4.4 pav. Proporcinių gryųjų mokesčių poveikis pusiausvyros BNP

Bendroji paklausa AD_1 – tai paklausa, kai nėra gryųjų mokesčių ($t=0$). Esant šiai paklausai pusiausvyros BNP yra E_1 . Apmokestinus namų ūkius ($t>0$) proporciniais mokesčiais, AD_1 perėjo į padėtį AD_2 . Pusiausvyra, kur bendrosios išlaidos lygios faktiškoms pajamoms, yra taške E_2 . Pusiausvyros produktas sumažėjo dydžiu ΔY ir jis yra didesnis, nei gryųjų mokesčių dydis (multiplikatoriaus įtaka).

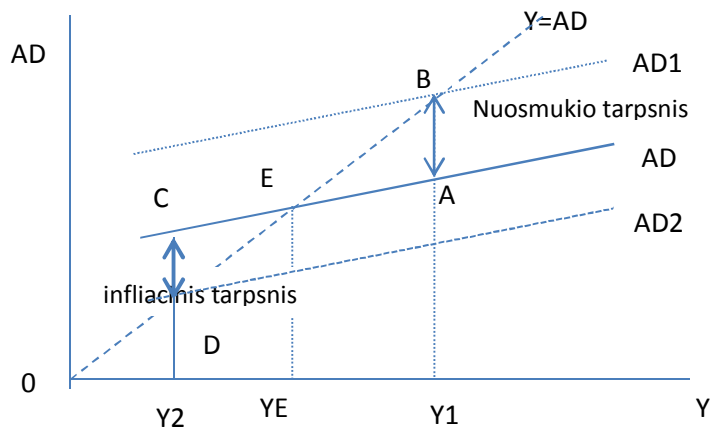
Taigi, grįžtam prie fiskalinės valstybės politikos.

Pateikti pavyzdžiai rodo, kad valstybė, keisdama mokesčius ir išlaidas, daro įtaką pusiausvyros BNP. Todėl valstybės vaidmuo ekonomikos stabilizavime yra ženklus.

Panagrinėkim du atvejus:

1. Ekonomika patiria nuosmukį.

Šalyje tai pasireiškia aukštu nedarbo lygiu, gamybos apimčių mažėjimu. Iš 4.5 pav. matyt, kokių dydžių reikia padidinti bendrąją paklausą iki AD_1 , kad pasiekti potencialųjį produktą Y_1 (dydžiu AB).

4.5pav. fiskalinės politikos įtaka pusiausvyros BNP

Vyriausybė įgyvendina *skatinančiąją* fiskalinę politiką. Ji apima :

- a) Vyriausybės išlaidų didinimą,
- b) Mokesčių mažinimą ir transferinių išmokų didinimą,
- c) Abiejų priemonių derinimą.

Neišvengiama skatinančios politikos pasekmė – deficitinis biudžetas.

2. Ekonomika patiria pakilimo būseną.

Šioje situacijoje mažas nedarbo lygis, sparčiai auga infliacija. Ši situacija pavaizduota 4.4 pav. brėžinyje atkarpa CD. Infliacinis tarpsnis rodo, koku dydžiu bendroji paklausa AD viršija pusiausvyros būseną (taške D). Kad pasiektų pusiausvyrą, AD turi pereiti į padėtį AD2, todėl vyriausybė vykdo *stabdančiąją* fiskalinę politiką. Ji apima:

- a) Vyriausybės išlaidų mažinimą;
- b) Mokesčių didinimą arba transferių mažinimą;
- c) Abi priemones naudoja kartu.

Šios fiskalinės politikos pasekmė – biudžeto pertekliaus atsiradimas.

Fiskalinė politika, kai vyriausybė sąmoningai vykdo mokesčių ir išlaidų keitimus, siekinat paveikti BNP, užimtumą, infliaciją – vadiname **diskretine fiskaline politika**.

Nediskretinė fiskalinė politika - tai savaime veikiančios fiskalinės politikos priemonės, kurios didina paklausą, kai ekonomika patiria nuosmukį ir pristabdo AD augimą, kai ekonomika kyla.

Pagrindiniai savaiminiai stabilizatoriai yra mokesčiai ir transferai (pašalpos, pensijos ir pan).

Kai didėja nacionalinės pajamos, didėja ir mokesčių apimtis. Tuo tarpu išmokų (transferų) dydis keičiasi priešinga linkme- mažėja. Tai sumažina vartotojų pajamas ir pristabdo bendrosios paklausos augimą. Biudžeto deficitas mažėja, galimas ir biudžeto perteklius.

Ir priešingai, kai ekonomika patiria nuosmukį, mokesčių surankama suma automatiškai mažėja. Sumažėję mokesčiai pristabdo bendrosios paklausos mažėjimą ir sušvelnina nuosmukį. Susidaro biudžeto deficitas. kuo didesnė mokesčių norma, tuo labiau mokesčių apimtis reaguos į nacionalinių pajamų pasikeitimą, tuo didesnis susidarys biudžeto deficitas arba perteklius. Vadinasi, *mokesčių normos pakeitimai keis ir automatinių stabilizatorių poveikį, švelninat ekonomikos svyravimus.*

Savaiminiai stabilizatoriai nepašalina nepageidaujamo nacionalinio pajamų pokyčio, jį tik juos sušvelnina.

Ekonomikos augimas – vienas iš svarbiausių valstybės ekonominės politikos tikslų. Be jo labai svarbi nedarbo problema ir kainų stabilumas.

Ekonomikos augimo pranašumai:

1. Gamybinių pajėgumų padidėjimas. Tai užtikrina gamybos apimties didėjimą ir nedarbo mažėjimą.
2. Gyvenimo lygio gerėjimas. Daugėja prekių, paslaugų, keičiasi kokybė, daugėja pajamų, klesti visuomenė ir kultūra.